
Theoretische en praktische problemen van mannelijk feminisme

De strijd voor het recht op abortus in Frankrijk (1970-1975)

Philippe De Wolf

Dit artikel bestudeert het feministisch engagement van mannen in het kader van de massale mobilisatie die ten gunste van het recht op abortus in de jaren 1970 tot 1975 in Frankrijk plaatsvond. Feminisme of feministisch engagement wordt hierbij gedefinieerd als een politieke ideologie, die niet biologisch of geslachtsgebonden is. De inzet van mannen ten behoeve van de emancipatie van vrouwen in Frankrijk en hun relatie tot de feministische bewegingen van hun tijd vormen een relatief recent onderzoeksobject binnen de Franse geschiedschrijving. De standaardwerken van Franse historici over de geschiedenis van het feminisme bieden algemene overzichten waarin de deelname van mannen weinig of niet aan bod komt (Bard, 1995; Chaperon, 2000; Klejman & Rochefort, 1989; Picq, 2011). Het recente doctoraat van de Franse socioloog Alban Jacquemart over de Franse feministische mannen van 1870 tot heden is het eerste grondige wetenschappelijk werk dat tracht deze lacune te vullen (Jacquemart, 2011).

Dit artikel poogt dieper in te gaan op het tweedegolffeminisme van de jaren 1970 en in het bijzonder op de deelname van mannen aan de strijd voor de legalisering van abortus. Allereerst wordt de marginale rol die mannen binnen de autonome feministische bewegingen speelden, vastgesteld. Vervolgens worden de actoren die zich voor het recht op abortus in de periode van 1970 tot 1975 hebben ingezet, onderzocht: er wordt gepeild naar hun bewustheid omtrent de genderdi-

menzie van het abortusprobleem. Aangezien de conflicten en spanningen tussen feministen en niet-feministen binnen deze beweging niet mogen worden gereduceerd tot een vrouw-manverhouding (wat zou suggereren dat mannen geen feministen kunnen zijn), zijn er twee alternatieve schema's ontwikkeld, met betrekking tot 1) actoren (mannen en vrouwen) met een gender- versus ongegenderde visie op het abortusprobleem, en 2) actoren (mannen en vrouwen) voor een medische versus een niet-medische aanpak. In de loop van de geschiedenis van abortus als politiek issue vindt in de definitie van het probleem gendering plaats en bestaat er een tendens tot demedicalisering. De vraag die ik hier probeer te beantwoorden is met welke interacties en in- en uitsluitingsmechanismen tussen mannelijke en vrouwelijke actoren onderling deze verschuiving gepaard ging.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van achttien *semi-directive* interviews die zijn afgenomen van al dan niet vooraanstaande figuren uit de bestudeerde periode, waaronder vier mannen. Zij kregen persoonsgebonden, specifieke vragen over hun inzet in de strijd voor abortus tijdens een eenmalig en individueel gesprek van gemiddeld anderhalf uur. Hieruit zijn zowel de visies van de feministische vrouwen op mannelijk engagement als deze van de mannelijke militanten op het feminisme gedistilleerd.¹

Mannen binnen het feminisme: definities, vragen en problemen

Aandacht voor de rol van mannen in het bestrijden van genderongelijkheid (onder andere in hun relatie tot feministische bewegingen en hun eventuele zelfidentificatie als feminist) is vandaag de dag een belangrijk onderwerp in de Angelsaksische literatuur omtrent feminisme en gender. Dit is het gevolg van de snelle ontwikkeling van *masculinity studies* en de opkomst van het derdegolffeminisme in de jaren 1990 (Digby, 1998; Tarrant, 2009). Deze ontwikkeling vormt een geleidelijke breuk met het tweedegolffeminisme uit de jaren 1960 en 1970, die in vele westerse landen werd gekenmerkt door radicale tendensen waarbij de deelname van mannen aan feminisme per definitie als een contradictio in terminis werd beschouwd. Theorieën over patriarchaat en mannelijke dominantie stelden mannen voor als een homogene, onderdrukkende groep. Vrouwen moesten zich als onderdrukte groep bevrijden via een ware klassenstrijd. Terwijl er veel werd nagedacht over de onderlinge verschillen tussen vrouwen en vrouwelikheden, bleef het slachtofferperspectief van vrouwen tegenover een homogene, patriarchale dominantie te sterk om eveneens de variaties van mannen en mannelikheden te onderzoeken. Het onderzoeken van de heterogeniteit van mannen en mannelikheden viel namelijk niet te rijmen met de overtuiging van een homogene, universele mannelijke dominantie. Zo bleef er bij de feministen van de tweede golf, maar ook in bepaalde huidige stromingen, een homogeen, essentialistisch (en negatief) manbeeld leven dat niet strookte met de anti-essentialistische en heterogene stellingen omtrent vrouwen (Ashe, 2004; Hebert, 2007).

Volgens Laura A. Hebert zijn de stigmatisering en de negatieve stereotypen ten aanzien van feministen niet louter te wijten aan

externe anti-feministische krachten die het feminisme actief bestrijden. Feministische vrouwen, zo stelt zij, dienen zich ook bewust te zijn van interne mechanismen van uitsluiting van bepaalde groepen (niet-blanke vrouwen, lesbiennes en in het bijzonder mannen) die evenzeer schade berokkenen aan het imago van feministen in de publieke opinie (Hebert, 2007, p. 32). Régine Dhoquois heeft de uitsluiting van mannen en de marginalisering van bepaalde vrouwen en/of groepen binnen de autonome Franse feministische bewegingen van de jaren 1970 uitgebreid bestudeerd aan de hand van interviews (Dhoquois, 1989, p. 117-142). Slechts weinig feministen hebben de uitsluiting van mannen theoretisch trachten te verantwoorden en verklaren. Ze spreken hoofdzakelijk van de noodzaak tot vrouwelijke autonomie. Aanvankelijk werd het 'onder vrouwen zijn' zo vanzelfsprekend geacht dat het geen verantwoording behoefde (Collin, 1992; Kandel, 1992).

Beweren dat mannen *per definitie* geen feministen kunnen zijn, wordt steeds meer beschouwd als een controversiële uitspraak, die steunt op de overtuiging dat men enkel als vrouw een feministische bewustwording kan meemaken op basis van een 'vrouwelijke' ervaring van de maatschappij. Zo'n overtuiging negeert het feit dat het feminisme een *politieke* ideologie is die niet geslachtsgebonden is en dat mannen eigenlijk wel belang hebben bij vrouwenemancipatie of bij het bestrijden van bestaande machtsverhoudingen tussen de seksen (Tarrant, 2009, p. 15-16). Het is met andere woorden een anti-feministisch standpunt. Desalniettemin hangt het ervan af hoe men feminisme definieert en in welke historische context (in casus de jaren 1970). Bovendien moet men zich niet alleen afvragen welke belangen mannen hebben bij het feminisme, maar ook welke meerwaarde zij aan het feminisme kunnen bieden, welke (theoretische en concrete) problemen en span-

ningen hun deelname aan het feminisme te weegbrengt.

Definities van feminisme variëren al naar gelang doelstellingen, reikwijdte en doelgroep. Dorothy McBride en Amy Mazur (2008, p. 236-237) definiëren het feminisme als een specifiek type vrouwenbeweging die de plaats van de vrouwen in de maatschappij en in de politiek problematiseert, die de gelijkheid tussen de genders nastreeft en die de hiërarchie tussen de genders bestrijdt. Deelname van mannen aan deze beweging is in deze zin een netelige theoretische kwestie, want er zou dan geen sprake meer zijn van een echte vrouwenbeweging. McBride en Mazur nemen echter geen expliciet standpunt in ten aanzien van de vraag of men van mannelijke feministen kan spreken (p. 241). De vraag is ook in welke mate men vrouwenemancipatie moet nastreven om als feminist beschouwd te kunnen worden. Laurence Klejman en Florence Rochefort omschrijven feminisme als de individuele en collectieve bewustwording van de specifieke onderdrukking van de vrouwen, die gevolgd wordt door de wil om gelijkheid tussen de geslachten te verwezenlijken *in bepaalde of in alle* domeinen op min of meer lange termijn (geciteerd in Ripa, 2002, p. 109). De vraag is dan ook of men gelijkheid tussen mannen en vrouwen in *alle* maatschappelijke gebieden (sociaal, politiek, economisch, seksueel) moet nastreven om zichzelf feminist te kunnen noemen, wat zou overeenkomen met het radicaal feminisme van de jaren 1970. Kan iemand die zich inzet voor het recht op abortus (en bijgevolg een zekere sociale en seksuele vrouwenemancipatie nastreeft), maar gekant is tegen vrouwenarbeid of politieke representatie van vrouwen (of geen standpunt inneemt in deze kwesties), feministisch genoemd worden?

Om coherent te zijn, zouden feministische actoren vrouwenemancipatie wellicht in *alle* maatschappelijke domeinen moeten nastre-

ven. In het geval van de strijd voor abortus echter wordt de feministische gesteldheid van de betrokken militanten hoofdzakelijk afgeleid uit de betekenis die zij aan het abortusprobleem zelf geven (bewustheid voor genderdimensie en mobilisering in de eerste plaats in naam van vrouwenemancipatie), en niet zozeer uit hun globale visie op de positie van de vrouw in de maatschappij (er werden namelijk niet systematisch standpunten ingenomen met betrekking tot andere feministische issues, zoals geweldpleging op vrouwen).

De marginalisering en uitsluiting van mannen in de Franse feministische bewegingen van de jaren 1970

In de periode 1970 tot 1975, de periode waarin de strijd om het recht op een legale abortus plaatsvond, komen (voornamelijk, maar niet uitsluitend in Parijs) een aantal nieuwe, radicaal-feministische groeperingen op. Deze groepen zijn actief onder de verzamelnaam 'Mouvement de libération des femmes' (MLF). Ze staan traditioneel bekend als 'manvrije' bewegingen. Dit kenmerk belet echter geen politieke en ideologische verschillen tussen de groeperingen. Zo kan men schematisch spreken van drie stromingen: de '*féministes révolutionnaires*' (de grootste groep), een universalistische, autonome en anti-hiërarchische stroming, die gelijke rechten voor mannen en vrouwen nastreeft; de '*féministes lutte de classes*', die vrouwenemancipatie relateert aan klassenstrijd en zwaar leunt op theorieën van linkse en extreem-linkse politieke partijen; en de zeer omstreden groep '*Psychoanalyse et politique*', die zich onderscheidt als een zeer essentialistische en naturalistische stroming en die nadruk legt op de politisering van psychoanalyse (Garcia, 2011, p. 172; Picq, 2011, p. 162-167; Remy, 1990, p. 38-46). Deze MLF-feministen vertegenwoordigen dus zeer diverse gedachten.

Er bestaan verschillende domeinen en vormen van feministische actie (bijvoorbeeld *consciousnessraising*groepen, openbare debatten, betogingen, intellectuele theorievorming enzovoort). Bepaalde groepen of individuen kunnen afhankelijk van hun persoonlijkheid en hun politiek bewustzijn voorkeur geven aan gesloten groepsgesprekken, of aan de aanklacht van genderongelijkheid in de publieke sfeer, of beide combineren. De verscheidenheid aan repertoires voor feministische activiteit is ook van belang voor de kwestie van de deelname van mannen. Alban Jacquemart wenst het traditionele beeld van de ‘manvrije’ MLF te doorbreken door te wijzen op gemeenschappelijke acties die met mannen werden gevoerd. Hij spreekt van ‘mannen binnen de MLF’ (*Des hommes à l’intérieur du MLF*), die zich beperken tot de publieke acties, maar wegblijven uit de *consciousnessraising*groepen. De voorbeelden die hij aanhaalt, wijzen echter des te meer op de limieten van hun deelname aan het feminisme. Zo geeft hij de participatie weer van mannen aan de grote betoging van 20 november 1971 voor de legalisering van abortus (die veel heibel veroorzaakte, omdat de mannen tegen de afspraken in vooraan in de rij wilden staan), of hun deelname aan de openbare gespreksdagen omtrent geweldpleging tegen vrouwen in het Mutualiteitsgebouw in Parijs op 13 en 14 mei 1972 (waarbij hen gevraagd werd om niet het woord te nemen en zich te beperken tot de organisatie van de crèche). Een ander noemenswaardig voorbeeld is de scherpe kritiek die de feministische sociologe Christine Delphy (1977/1998) in een berucht artikel formuleerde ten aanzien van de mannelijke journalisten en publicisten die publiekelijk verklaarden de MLF te steunen: ze beschuldigde hen van paternalisme en opportunisme, en omschreef hen als ‘valse vrienden’ die er enkel op uit zijn om de feministische vrouwenbewegingen te con-

troleren en te kanaliseren (De Wolf, 2011, p. 77-78).

Men kan dus niet van een systematische deelname van mannen aan het feminisme van de MLF spreken, maar slechts van een zeer occasionele en vrijblijvende aanwezigheid van mannen in bepaalde activiteiten en onder bepaalde voorwaarden. Spreken van ‘mannen binnen de MLF’ is dan ook te sterk geformuleerd: niet alleen omdat de vrouwen van de MLF zo hard vasthielden aan het ongemengde karakter van hun beweging, maar ook omdat er in de jaren 1970 andere Franse feministische bewegingen bestonden die wél gemengd waren, zoals bijvoorbeeld de in 1971 door de advocate Gisèle Halimi opgerichte organisatie ‘Chosir la cause des femmes’. Deze vereniging telt mannen onder haar leden (zoals de Nobelprijswinnaar Jacques Monod) en zet zich als een reformistische en legalistische organisatie onder meer in voor het recht op abortus (Picq, 2011). Het lidmaatschap van enkele mannen kan echter niet verbergen dat het ook hier om een voornamelijk ‘vrouwelijke’ organisatie gaat, zoals Jacquemart zelf aangeeft (p. 142).

Er bestaan ook in Frankrijk vanaf het einde van de jaren 1970 ‘mannengroepen’ die uitsluitend uit mannen bestaan en zichzelf omschrijven als ‘pro-feministen’. Deze mannen komen samen om te praten en na te denken over hun rol als man in de samenleving en hun relatie tot vrouwen; zij trachten een ‘antiseksistische’ of ‘anti-patriarchale’ ideologie te ontwikkelen; wijzen op het belang van vrouwenemancipatie voor mannen; en bekritisseren dominerende mannelijkheidsidealen die zij bedreigend achten voor individuele zelfontplooiing (Cette & Rognant, 1985; interview Blaustein, 17 april 2011, een lid van een ‘mannengroep’). Zo waren er koppels, waaronder Alain Lipietz en zijn vrouw, waarbij de man in zo’n ‘pro-feministische’ manngroep actief was, terwijl de vrouw zich

aansloot bij een manvrije feministische groep (interview Lipietz, 18 april 2011). Deze manengroepen produceerden zeer verregaande intellectuele reflectie over mannelijkheid en mannelijke heteroseksualiteit (De Ridder, 1982). In het algemeen waren er Franse mannelijke schrijvers die onder invloed van feministische vrouwen veel nagedacht en geschreven hebben over vrouwenemancipatie, zoals de sociologen Alain Laurent (1975); Edgar Morin (1973) en de dokter Marius Audier (1978). Bovendien hebben de socioloog Georges Falconnet (1975) (in samenwerking met Nadine Lefaucheur) en de journalist Emmanuel Reynaud (1981) nagedacht over viriliteit en dominante mannelijkheidsidealen vanuit feministisch perspectief.

De inzet van mannen in de strijd voor het recht op abortus (1970-1975)

Het is dan ook niet vruchtbaar om te zoeken naar een gemengd feminisme (dat wil zeggen met vrouwen en mannen) in een tijdperk waarin de radicalisering van de Franse autonome feministische bewegingen mannen sterk marginaliseert, zo niet uitsluit.² Wel kan uiteraard aandacht worden besteed aan gemengde sociale bewegingen die zich niet met het feminisme identificeerden (althans niet collectief), maar die wel feministen onder hun leden telden. Hierbij zijn twee organisaties van belang: de *'Mouvement français pour le Planning familial'* (MFPF; de Franse beweging voor gezinsplanning), die zich sinds haar oprichting in 1956 heeft ingezet voor de legalisering en de democratisering van anticonceptie en vanaf 1973 tot op heden voor het recht op abortus; en de *'Mouvement pour la liberté de l'avortement et de la contraception'* (MLAC, de beweging voor de vrije toegang tot abortus en anticonceptie), die werd opgericht in 1973 en alle voorstanders van de liberalisering van abortus ver-

enigde (feministen, dokters, extreem-linkse groepen).

Beide bewegingen (MFPF en MLAC) verenigen militanten van verschillende ideologische achtergronden. Dit fenomeen moet gesitueerd worden in de theorievorming rond *'movement allies'*, in de sociologie van sociale bewegingen. Sociale bewegingen worden hierbij niet als duidelijk afgebakende entiteiten beschouwd, die genoodzaakt zijn om hun standpunten in hun eentje te verkondigen in het publieke domein. De impact en zelfs het voortbestaan van deze bewegingen worden ook afhankelijk geacht van sympathisanten en coalitiepartners die (een deel van) hun belangen, doelstellingen en motivaties delen. De Duitse socioloog Dieter Rucht (2005) geeft aan dat de onderlinge machtsrelaties tussen deze solidaire sociale bewegingen kunnen variëren van samenwerking tot competitie en conflict. We zullen zien hoe dit overeenkomt met de gevarieerde constellatie van de Franse sociale actoren voor het recht op abortus (feministen, dokters en extreem-linkse groeperingen hadden gemeenschappelijke belangen bij de liberalisering van zwangerschapsonderbreking, maar hun succesvolle samenwerking bleef niet gespaard van conflicten).

De MFPF (de Franse beweging voor gezinsplanning) ontstaat in 1956 als een gemengde organisatie en werpt zich, lang voor de tweede feministische golf, op als dé politieke machtsfactor die zich inzet voor de legalisering van anticonceptie (wat uiteindelijk bereikt zou worden met de wet van Lucien Neuwirth in 1967). Abortus wordt pas vanaf de jaren 1970 een belangrijk strijdpunt waarachter vele actoren zich zullen scharen. Dit laatste gebeurt in de context van het ontstaan van de MLF (1970), het publiceren van een beroemd manifest van 343 vrouwen die verklaren abortus gepleegd te hebben (1971), en het invloedrijke proces van Bobigny waarin

een zestienjarig meisje werd vrijgesproken na een abortus te hebben gepleegd (1972). Naast de feministen zullen ook dokters, vakbonden en extreem-linkse groeperingen druk uitoefenen op de regering om een voorbijgestreefde wetgeving aan te passen aan de realiteit van onnoemelijk talrijke clandestiene abortussen. Al deze individuen en groepen, waaronder de MFPP, verenigen zich vanaf 1973 in de MLAC. Uiteindelijk leiden hun acties (gaande van protestbetogingen tot uitvoeren van illegale abortussen of doorverwijzen naar buitenlandse ziekenhuizen) tot legalisering van abortus met de wet van Simone Veil in 1975, welke wordt bevestigd in 1979. De geschiedenis van deze strijd is ruim bekend (Bard & Mossuz-Lavau, 2006; De Wolf, 2011, p. 93-120; Friedmann, 2006; Garcia, 2005; Le Naour & Valenti, 2003; Pavard, 2010).

De Franse historica Bibia Pavard (2010) en de Franse socioloog Alban Jacquemart (2011) zijn de eersten om de mobilisatie ten gunste van abortus in de jaren 1970 te analyseren vanuit een genderperspectief. De talrijke conflicten en spanningsvelden tussen mannen en vrouwen en/of tussen dokters en niet-dokters in deze context dienen verder geanalyseerd te worden, en meer bepaald de verhouding tussen deze beide types van antagonismen, die vaak met elkaar verward worden. We vinden ze zowel in de strijd voor anticonceptie in de MFPP in de jaren 1960 terug, als in de strijd voor abortus in de MLAC in de jaren 1970.

Eigenlijk mag men de onenigheden waarvan sprake is niet reduceren tot tegenstellingen tussen personen op basis van hun geslacht (vrouwen versus mannen) of op basis van hun beroepsuitoefening (dokters of niet-dokters). Het gaat veeleer om ideologische tegenstellingen volgens twee schema's die ik in dit artikel zou willen ontwikkelen. Enerzijds zijn er de actoren die het abortusprobleem analyseren vanuit genderperspectief,

tegenover diegenen die dat niet doen. Anderzijds zijn er de actoren die een medische visie hanteren op de kwestie en aan dokters een belangrijke rol willen toekennen, tegenover diegenen die abortus wensen te liberaliseren zonder medische controle. Het enige wat al deze actoren met elkaar verbindt, is dat ze voor een wettelijke legalisering en een sociale aanvaarding van zwangerschapsonderbreking ijveren.³ In elk van beide schema's (gender versus ongegenderd en medisch versus niet-medisch) vindt men aan beide kanten zowel mannen als vrouwen en zowel dokters als niet-dokters terug.

Het recht op abortus: een genderperspectief versus een ongegenderd perspectief

Diegenen die abortus vanuit genderperspectief benaderen, kunnen vanzelfsprekend zowel mannen als vrouwen zijn. In hun optiek is het sociale taboe omtrent abortus in de eerste plaats een onderdrukking van vrouwen en is toegang tot abortus een vorm van vrouwenemancipatie. Zij staan een uitbreiding van vrouwenrechten voor met betrekking tot abortus en zijn de facto feministen, maar het is niet zeker of deze mannen en vrouwen zichzelf als feministen omschrijven. Daarbij kunnen deze feministen ook dokters zijn, en niet noodzakelijk vrouwelijke dokters. Deze feministen binnen de strijd voor abortus beperken zich ook niet tot de feministen van de MLF. De vrouwen van de MLF onderscheiden zich als radicale feministen, omschrijven zichzelf expliciet als feminist en willen mannen niet als feminist beschouwen. De actoren die een gendergevoelige positie innemen kunnen dus zowel mannen als vrouwen zijn, zowel dokters als niet-dokters, zelf-geïdentificeerde militante feministen of mensen die via het abortusprobleem de algemene onderdrukking van de vrouwen ontdekken en daarmee hun feministische bewustwording meemaken. Zij

delen de visie dat vrouwen niet louter onderdrukt worden door de staat, de wetgever, of de traditionele moraal, maar dat het verbod op abortus ook deel uitmaakt van een veel fundamentele, patriarchale onderdrukking. Ook moeten mannen (als verwekker, echtgenoot, geliefde, vader) hun verantwoordelijkheid opnemen in geval van ongewenste zwangerschap en beslissing tot abortus. Duidelijke voorbeelden van mannen die in de jaren 1970 en 1980 in Frankrijk onder deze feministische noemer vallen zijn de leden van ARDECOM (*Association pour la recherche et le développement de la contraception masculine*; vereniging voor onderzoek en ontwikkeling van mannelijke anticonceptie). In deze organisatie tracht men hormonale voorbehoedsmiddelen voor mannen te ontwikkelen opdat de verantwoordelijkheid voor anticonceptie niet uitsluitend op de vrouwen zou terugvallen (De Ridder, 1982, p. 89).

Tegenover deze actoren die een gendergevoelige positie innemen, zijn er ook vele medestanders in de MLAC die als het ware blind blijven voor dit feministisch perspectief. Zij reduceren de onderdrukking van de vrouw tot een onderdrukking door de staat, de wetgever en/of de traditionele moraal en niet door mannelijke dominantie. Typische actoren die buiten het genderdebat willen blijven zijn bijvoorbeeld een aantal *dokters* (zowel mannen als vrouwen) die zich in de eerste plaats inzetten voor het recht op abortus voor een hele waaier aan redenen die niet noodzakelijk iets met vrouwenemancipatie te maken heeft (maar natuurlijk wel potentieel met feministische overtuigingen is te combineren). Daarbij spelen humanitaire en sanitaire redenen een rol (clandestiene abortussen bestrijden in naam van volksgezondheid), of motivaties om hun beroepsuitoefening als arts uit te breiden (via de lobbying voor abortus een zekere reputatie verwerven, een klantenkring opbouwen, en nadien hun

onderzoek verderzetten in andere domeinen, zoals onvruchtbaarheid, pijnloze bevallingen en medisch begeleide voortplanting (cf. Garcia, 2011; Jacquemart, 2011, p. 154) en/of om een nieuwe relatie met de patiënt of met zwangere vrouwen uit te bouwen (een meer egalitaire relatie, waarbij de artsen hun eigen sociale macht bevragen, hun medische competenties ten dienste van de patiënt stellen en hem/haar niet hun persoonlijke moraal opleggen (cf. interview Dr. Daniëlle Gaudry, 8 april 2011).⁴ Sommige dokters binnen de MLAC (zowel mannelijke als vrouwelijke dokters) kunnen zich, met andere woorden, inzetten voor abortus om tal van redenen die niet primair gericht zijn op lichamelijk zelfbeschikkingsrecht of seksuele vrijheid van de vrouwen. Zij onderscheiden zich van andere dokters, die voor abortus strijden vanuit een standpunt dat nauwer aansluit bij de feministen (zo hebben bepaalde dokters in hun analyses van abortus duidelijk gendergevoelige standpunten ingenomen en sociale onrechtvaardigheden ten aanzien van vrouwen aangeklaagd, zie onder andere het schrijven van Dr. Pierre Vellay (1972, p. 133-138, 150-153; en Dr. Georges Valensin (1974, p. 181-205). Anderzijds zijn er natuurlijk ook tal van actoren die feministische en niet-feministische motivaties nauw met elkaar verweven zien (interview Dr. Pierre Jouannet, 29 juni 2011; interview Dr. Jean-Claude Magnier, 19 augustus 2011).

Naast deze dokters en autonome feministische bewegingen zoals de MLF is er ook een andere groep actoren die zich kordaat inzet voor abortus: de extreem-linkse militanten. Het moet opnieuw benadrukt worden dat deze groep eveneens zowel uit mannen als uit vrouwen bestaat, dat een deel van hen (zowel mannen als vrouwen) een genderperspectief hanteert, en dat sommigen van hen ook dokters kunnen zijn. De extreem-linkse militanten die het genderperspectief niet de-

len worden door feministen (en in het bijzonder feministen van de MLF) verdacht van opportunisme: zij zouden zich aansluiten bij de MLAC, omdat zij hierin een extra middel zien om zich te verzetten tegen het gezag van de regering, het kapitalisme, de traditionele moraal en/of de katholieke Kerk, zonder een feministische analyse van abortus te delen (Garcia, 2011, p. 175; Jacquemart, 2011, p. 145-147, 150, 153-154; Picq, 2011, p. 206-207).

Het recht op abortus: een medisch versus een niet-medisch perspectief

Het recht op abortus echter is niet voor alle actoren (slechts) een kwestie van vrouwenemancipatie en genderrechtvaardigheid. Toegang tot abortus wordt door sommigen ook van van belang geacht voor de emancipatie van de patiënt tegenover het doktersgezag. Zo zijn er enerzijds actoren die de deelname van dokters aan de strijd voor abortus en anticonceptie noodzakelijk vinden, maar die tevens van mening zijn dat het gezag van dokters niet de reeds bestaande morele autoriteit van de staat en de traditionele moraal mag vervangen: dokters mogen volgens hen geen belangrijkere rol spelen dan niet-dokters in de strijd voor het recht op abortus. Bepaalde radicale feministen, zoals sommige vrouwen uit de MLE, willen deze tendens tot demedicalisering tot het uiterste uitwerken: alhoewel zij geen dokter zijn, willen zij zelf abortussen uitvoeren en hiertoe opgeleid worden om zodoende dokters (als persoon en als moreel gezag) overbodig te maken.⁵ (Jacquemart, 2011, p. 149-150; Pavard, 2010, p. 379). Anderzijds zijn er actoren die vinden dat abortus een gemedicaliseerde operatie dient te blijven. Zij menen dat dokters de facto onvermijdelijk een belangrijke rol moeten blijven spelen en dat niet-dokters zich daaraan moeten schikken. In dit schema (een medisch versus een niet-medisch perspectief) vindt men aan bei-

de kanten zowel mannen als vrouwen, maar ook dokters en niet-dokters.

Het kan ironisch overkomen dat dokters hun eigen sociale macht als arts bekritisieren, maar het moet gezegd worden dat de dokters die zich in het begin van de jaren 1970 in Frankrijk inzetten voor de liberalisering van abortus veelal jonge, politiek linkse dokters zijn, die zich in de eerste plaats afzetten tegen de autoriteit van de Orde der Geneesheren op hun beroepsuitoefening. Zij werden meestal opgeleid in een strakke traditionele moraal, waarbij zij als gezaghebbende autoriteit en als specialist een zekere sociale macht horen af te dwingen tegenover hun patiënten, en bovendien radicaal tegen abortus gekant dienen te zijn. In de geest van de anti-autoritaire stromingen van Mei 1968 wensen deze jonge dokters zich tegen deze conservatieve moraal te verzetten, een meer egalitaire relatie met de patiënt uit te bouwen, en hem/haar aan het woord te laten, alsook de toegang tot abortus als een mogelijke oplossing te beschouwen voor ongewenste zwangerschap (interview Dr. Danielle Gaudry, 8 april 2011). Een aantal dokters binnen de MLAC is dus zo bescheiden om hun eigen sociale macht te bevragen (dit heeft dan niets te maken met gender, maar met de relatie arts-patiënt). Aan de andere kant mag men dit niet veralgemeniseren naar alle dokters die abortussen uitvoerden. En er dient ook gezegd te worden dat dokters de facto – ongewild – een bijzondere positie bekleden vanwege hun medische competenties.

Bovendien blijft de vraag hoe de niet-dokters op de tendens tot demedicalisering van abortus reageren: zijn deze vrouwen en mannen wel bereid om het sociaal geconstrueerde karakter van het doktersgezag onder ogen te zien en de rol van dokters te kanaliseren, of vinden zij dat dokters nu eenmaal dokters zijn en dat hun rol te belangrijk is om beperkt te worden? Zijn de actoren die een gender-

perspectief aanhangen, zoals hiervoor beschreven, noodzakelijk degenen die de meeste kritiek op dokters leveren? In theorie hoeft een feministische overtuiging niet per definitie gepaard te gaan met een anti-medische opstelling. In de praktijk heeft Bibia Pavard echter reeds vastgesteld dat de feministen zowel machtsrelaties van mannen over vrouwen als van dokters over niet-dokters *binnen de MLAC* ontwaarden en aanklaagden. Zo klopt het inderdaad dat er een zekere genderde militante arbeidsverdeling bestond in de beweging voor abortus: overal in het land worden illegale abortussen uitgevoerd om de regering onder druk te zetten, maar hierbij stellen feministen vast dat de dokters (die meestal mannen zijn) de controle over deze zwangerschapsonderbrekingen behouden, terwijl de vrouwelijke militanten zich moeten beperken tot de psychologische begeleiding van de zwangere vrouw tijdens de operatie (Pavard, 2010, p. 378, 421). De dominante feministische visie op de MLAC reduceert, met andere woorden, het schema gender/ongegenderd tot een vrouw-manschema (feministen zijn noodzakelijk vrouwen), zonder rekening te houden met het feit dat er ook mannen en dokters gendergevoelig waren in hun benadering van abortus, dat niet alle vrouwen feministen waren en dat ook vrouwelijke dokters gezag uitoefenden op niet-dokters. Bovendien wordt het onderscheid medisch/niet-medisch gereduceerd tot de tegenstelling dokter/niet-dokter (de dokters die hun eigen macht problematiseren gaan niet ver genoeg, want zij behouden hoe dan ook een belangrijke controle over de abortusoperatie), en dan nog wel een schema man/vrouw of niet-feminist/feminist. Er wordt namelijk geen rekening gehouden met vrouwelijke dokters die in de MLAC actief waren of met feministische mannelijke dokters (man én dokter zijn betekent een dubbel gezag over vrouwen uitoefenen).

Het is mijn bedoeling om met deze twee schema's (gender versus ongegenderd en medisch versus niet-medisch) dieper dan Alban Jacquemart en Bibia Pavard te benadrukken dat men de machtsongelijkheden binnen de beweging voor abortus niet louter tot een man-vrouwprobleem mag herleiden.⁶ Deze schema's bieden de mogelijkheid om een mannelijk feministisch engagement te conceptualiseren. Het simplistische man-vrouwschema echter, dat men vandaag de dag eventueel als een essentialistisch en anti-feministisch denkbeeld zou kunnen beschouwen, werd in die tijd juist verspreid, onder anderen door vrouwen die zichzelf expliciet als (radicale) feministen omschreven (zonder noodzakelijk het hele feministische of genderbewuste landschap te vertegenwoordigen). Vele actoren (mannen en vrouwen) die zichzelf niet als feminist omschreven en niet actief waren binnen autonome feministische groepen zouden toch wel als feminist gekwalificeerd kunnen worden, in die zin dat zij de structurele en culturele mannelijke dominantie en de hiërarchie tussen de genders in vraag stelden (waarbij de hiervoor genoemde definitie van Dorothy McBride en Amy Mazur wordt gehanteerd). Anderzijds mag men niet over het hoofd zien dat het ontkennen van potentieel feministisch bewustzijn bij mannen coherent en logisch kon zijn voor bepaalde feministische vrouwen die, ondanks hun anti-essentialistische overtuigingen, niet konden geloven in een authentiek feministisch engagement van mannen (mannen zouden geen belang hebben bij het omverwerpen van de bestaande machtsverhoudingen tussen de seksen of dit belang niet willen inzien).

Beide schema's (gender/ongegenderd en medisch/niet-medisch) vinden we ook terug in de strijd voor de legalisering van anticonceptie en abortus binnen de Franse beweging voor gezinsplanning (MFPF). Deze vond haar oorsprong in een comité dat uitsluitend uit

vrouwen bestond, maar zich door de jaren heen ontwikkelde tot een gemengde beweging. Hierbij speelden dokters een belangrijke rol (onder meer Pierre Simon) en dat leidde tot problemen: deze dokters (mannen en vrouwen) bekleedden sleutelposities binnen de beweging, terwijl de assistentes (veelal vrouwen, die instonden voor het onthaal van de bezoekers van de gezinsplanningscentra) weinig medezeggenschap kregen in het bestuur en zich als dusdanig uitgesloten voelden. In de loop van de jaren 1960 en in de vroege jaren 1970 ontstaat er een definitieve breuk tussen twee ideologische richtingen. Enerzijds de oude, reformistische generatie van dokters en niet-dokters die voor het recht op anticonceptie strijden, maar in grote mate tegen abortus gekant blijven. Anderzijds de nieuwe, meer radicale en (vanaf 1970) feministisch geïnspireerde generatie van assistentes, dokters en niet-dokters die zich niet uitsluitend voor anticonceptie wil inzetten, maar ook voor abortus, en die de macht van dokters wil inperken (demedicalisering). Dit zou uiteindelijk leiden tot een beroemd congres van 1973: Simone Iff wordt er als assistente zonder enige titel of diploma (dus zonder wetenschappelijke autoriteit of medische vaardigheid) verkozen tot nationale voorzitter van de gehele beweging. De MFPP verklaart ook officieel voor het recht op abortus te zullen strijden (Garcia, 2005; MFPP, 1982, p. 169-213, 267-299; Pavard, 2010, p. 430-440; interview Simone Iff, 30 maart 2011).

Ook hier mogen deze tegenstellingen niet tot een man-vrouwverhouding worden gereduceerd. Zo waren er vrouwelijke reformistische dokters die tegen legalisering van abortus waren en die de MFPP verlieten, waaronder de oprichter en eerste voorzitter van de MFPP, Marie-Andrée Lagroua Weill-Hallé (die reeds na de legalisering van anticonceptie in 1967 haar ontslag indiende omdat ze haar missie als volbracht beschouwde

en een radicalisering ten gunste van abortus en van demedicalisering vreesde), maar ook de gynaecoloog Suzanne Képès, die in 1973 uit de MFPP stapte wegens onenigheid over de 'radicale' koers.

Aan de andere kant moet men zich ook afvragen in welke mate het feministisch engagement van mannen (dokters of niet-dokters) voor het recht op abortus duurzaam en consequent was. Men kan namelijk vaststellen dat na de gedeeltelijke legalisering van abortus door de wet van Simone Veil in 1975 de MLAC veel aanhangers verliest. Hoewel de feministische vrouwen actief blijven om een verdere liberalisering te bewerkstelligen (onder meer de terugbetaling van abortus door de sociale zekerheid bekomen), trekken de mannen zich massaal terug uit de beweging en worden de gemengde groepen die voordien de MLAC uitmaakten de facto man-vrije vrouwengroepen (interview Eliane Viennot, 16 maart 2011). In 1979, wanneer de wet van Veil na een proefperiode van vijf jaar geëvalueerd zal moeten worden, organiseren feministische vrouwen betogingen om de publieke opinie te overtuigen van de noodzaak om toegang tot abortus te behouden en uit te breiden. Mannen worden uitdrukkelijk uit deze betogingen geweerd (de vakbonden dienen op een andere dag op straat te komen), teneinde het recht op abortus expliciet als een vrouwenrecht op te eisen (Friedmann, 2006, p. 146; Pavard, 2010, p. 632-635). De sterk afnemende interesse van de publieke opinie en in het bijzonder van de voormalige mannelijke militanten uit de MLAC in de abortusproblematiek na de overwinning van de wet van 1975 doet vragen rijzen over de mate waarin de mannen (en vele vrouwen) zich werkelijk vanuit een feministisch perspectief ingezet hebben voor abortus alvorens deze wet er kwam. Men moet zich dus bij het veelal ongemengde karakter van feministische groepen en activiteiten uit deze tijd

niet alleen vragen stellen bij de bereidheid van feministische vrouwen om de aansluiting van mannen te tolereren, maar vooral ook bij de belangstelling die mannen zelf al dan niet konden opbrengen in feministisch militantisme.

Men moet zich ook afvragen of de mannen en vrouwen die zich in de abortuskwestie voor vrouwenemancipatie inzetten ook consequent gendergelijkheid nastreven in andere domeinen. Als men kijkt naar de definitie van Klejman en Rochefort, kan men zich afvragen of een soort feminisme dat zich inzet in slechts bepaalde maatschappelijke domeinen (bijvoorbeeld sociaal, seksueel) en andere (politiek, economisch) verwaarloost, wel degelijk feminisme genoemd kan worden. Zo kan men alleen maar vaststellen dat de strijd voor de toegang tot abortus in de jaren 1970 een massale sociale beweging op de voet heeft gebracht, in navolging van de feministische bewegingen die het abortusdebat op grote schaal op gang brachten. Hetzelfde echter kan niet gezegd worden, wanneer bepaalde feministische groepen in de jaren 1980 de problematiek van geweldpleging tegen vrouwen aanpakken. Waarom was het op dit vlak veel moeilijker om grote aantallen mannen en vrouwen op de been te krijgen?

In dit verband moet wel gewezen worden op het specifieke opvangcentrum voor gewelddadige mannen dat op het einde van de jaren 1980 (1988) in Parijs opgericht werd door een gemengde groep van mannelijke en vrouwelijke feministen en psychologen rondom Anne Zelensky en Claude Mastre (interview Anne Zelensky, 22 maart 2011). Dit sociaal-medisch initiatief geeft opnieuw spanningen aan tussen actoren met en zonder een genderperspectief op het probleem van huiselijk geweld, alsook tussen voorstanders en tegenstanders van de controle van medici/therapeuten/psychologen over

de behandeling van gewelddadige mannen (een aantal psychologen oefenen de grootste verantwoordelijkheden uit en delen niet noodzakelijk een feministische visie op mannelijk geweld). Daar komt nog bij dat vele buitenstaande feministen kritiek leveren op de behandeling van gewelddadige mannen als hulpbehoevende patiënten (De Wolf, 2011, p. 125-127; Zelensky-Tristan, 2005, p. 239-242, p. 248-249).

Besluit

Het Franse tweedegolf feminisme (en in het bijzonder de MLF) is ondanks zijn veelheid aan stromingen en subgroepen duidelijk gekenmerkt door een principiële en essentialistische uitsluiting van mannen. Dit verhindert evenwel geen samenwerking met mannen als externe coalitiepartners in bepaalde activiteiten in de publieke sfeer (betogingen). De feministen (de term 'feminist' wordt in deze periode hoofdzakelijk aan vrouwen voorbehouden) formuleren bepaalde eisen (toegang tot anticonceptie en abortus) die op brede maatschappelijke steun kunnen rekenen. De deelname van mannen en in het bijzonder van dokters is nodig om de beweging voor het recht op abortus een grote zichtbaarheid te geven, maar blijft niet zonder problemen. Om de analyse van dit historisch fenomeen niet te reduceren tot een essentialistische man-vrouwbenadering, heb ik twee complexere schema's gehanteerd die de nadruk leggen op de mate waarin de betrokken actoren (onafhankelijk van hun biologisch geslacht of hun beroepsuitoefening) gendergevoelig waren en voorstander waren van een demedicalisering van abortus. Een belangrijk punt is dat men beide schema's (gender versus ongegenderd en medisch versus niet-medisch) niet mag beschouwen als onverzoenlijke bipolariteiten. Het gaat veeleer om gradaties waarin men gematigdere en radi-

calere standpunten terugvindt. Men kan uiteindelijk vaststellen dat bepaalde mannen in hun woorden en daden perfect feministisch genoemd kunnen worden, hoewel zij zichzelf niet als feministen wensen te omschrijven.

De auteur bedankt de redactie van het *Tijdschrift voor Genderstudies*, twee anonieme referenten, alsook Pr. Gita Deneckere en Dr. Julie Carlier voor hun nuttige opmerkingen en tips bij een eerdere versie van dit artikel. De auteur is aspirant van het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek (FWO-Vlaanderen).

Noten

- 1 De meeste interviews zijn afgelegd in het kader van mijn Masterscriptie 'Genre(s), pensées des différences, rapports de sexe', Université Paris 8 Vincennes-Saint-Denis, 2010-2011.
- 2 Met autonome feministische bewegingen worden feministische groeperingen bedoeld die niet aan politieke partijen gebonden zijn. Deze zijn veelal antihiërarchisch en anti-autoritair opgesteld.
- 3 Het was bepaalde antilegalistische stromingen meer te doen om de sociale aanvaarding en de vrije uitvoering van abortus dan om een legalisering (en bijbehorende wettelijke controle) van zwangerschapsonderbreking te bekomen.
- 4 Deze 'egalitaire' relatie tussen arts en patiënt wordt niet alleen nagestreefd op het vlak van abortus, maar in het gehele domein van medische hulpverlening. Het gaat vooral om een reactie tegen vorige generaties dokters en in het bijzonder de conservatief geachte Orde der Geneesheren.
- 5 Ook in de Verenigde Staten bestaan er in de periode rond de legalisering van abortus (1973) spanningen tussen de *pro-choice* dokters en de feministen, die elkaar nochtans wederzijds nodig hebben: de feministen hebben de dokters nodig omdat deze de enigen zijn die wettelijk abortussen mogen uitvoeren, en de feministen steunen de dokters in de abortusverlening die

niet in hun medische opleiding voorzien is (Joffe, Stacey & Weitz, 2004, p. 785, 788).

- 6 Bibia Pavard vertoont namelijk de neiging om in haar analyse het feministische perspectief voornamelijk aan vrouwen toe te schrijven en het ongegenderde perspectief aan de mannelijke militanten van de mobilisatie voor het recht op abortus (Pavard, 2010, p. 419-421). Een dergelijke opdeling, die mannelijk feminisme impliciet onwaarschijnlijk acht, kan nochtans vanzelfsprekend geleden hebben voor vele (al dan niet feministische) vrouwen en voor vele mannen uit die tijd.

Literatuur

- Ashe, F. (2004). Deconstructing the experiential bar. Male experience and feminist resistance. In: *Men and Masculinities*, vol. 7 (2009), p. 187-204.
- Audier, M. (1978). *Mon féminisme*. Marseille: Jeanne Laffitte.
- Bard, C. (1995). *Les filles de Marianne. Histoire des féminismes: 1914-1940*. Paris: Fayard.
- Bard, C. & Mossuz-Lavau (Eds.) (2006). *Le planning familial: histoire et mémoire (1956-2006)*. Rennes: Presses universitaires de Rennes.
- Chaperon, S. (2000). *Les années Beauvoir (1945-1970)*. Paris: Fayard.
- Cette, G. & Rognant, J.-Y. (1985). Les groupes d'hommes, réflexions et pratiques. In: *Les Temps Modernes*, vol. 462 (1985), p. 1305-1321.
- Collin, F. (1992). Le féminisme: fin ou commencement de la mixité? In: C. Baudoux & C. Zaidman (Eds.). *Égalité entre les sexes, mixité et démocratie*. Paris: Éditions L'Harmattan, p. 249-260.
- Delphy, C. (1977/1998). Nos amis et nous. Fondements cachés de quelques discours pseudo-féministes. In: C. Delphy, *L'ennemi principal*, vol. 1, Économie *politique du patriarcat*. Paris: Éditions Syllepse, p. 167-215.
- De Wolf, P. (2011). *L'engagement des hommes pour l'émancipation des femmes et les représentations féministes de la masculinité en France (1967-1988)*. (Master Dissertation, Université Paris 8 Vincennes Saint-Denis, France).

- De Ridder, G. (1982). *Du côté des hommes à la recherche de nouveaux rapports avec les femmes*. Paris: L'Harmattan.
- Dhoquois, R. (1989). *Appartenance et exclusion*. Paris: L'Harmattan.
- Digby, T. (Eds.) (1998). *Men doing feminism*. London: Routledge.
- Falconnet, G. & Lefaucheur, N. (1975). *La fabrication des mâles*. Paris: Éditions du Seuil.
- Friedmann, I. (2006). *Liberté, sexualités, féminisme. 50 ans de combat du Planning pour les droits des femmes*. Paris: Éditions La Découverte.
- Garcia, S. (2005). Expertise scientifique et capital militant. Le rôle des médecins dans la lutte pour la légalisation de l'avortement. In: *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. 158 (2005), p. 96-115.
- Garcia, S. (2011). *Mères sous influence. De la cause des femmes à la cause des enfants*. Paris: Éditions La Découverte.
- Hebert, L. A. (2007). Taking 'Difference' Seriously: Feminisms and the 'Man Question'. *Journal of Gender Studies*, vol. 16 (2007), p. 31-45.
- Jacquemart, A. (2011). *Les hommes dans les mouvements féministes français (1870-2010)*. *Sociologie d'un engagement improbable*. (PhD, École des Hautes Études en Sciences Sociales, France).
- Joffe, C. E., Stacey, C. L. & Weitz, T. A. (2004). Uneasy allies: pro-choice physicians, feminist health activists and the struggle for abortion rights. *Sociology of Health & Illness*, vol. 26 (2004), p. 775-796.
- Kandel, L. (1992). La non-mixité comme métaphore. In: C. Baudoux & C. Zaidman (Eds.). *Égalité entre les sexes, mixité et démocratie*. Paris, Éditions L'Harmattan, p. 231-248.
- Klejman, L. & Rochefort, F. (1989). *L'égalité en marche : le féminisme sous la Troisième République*. Paris: Presses de la FNSP.
- Laurent, A. (1975). *Féminin-Masculin: le nouvel équilibre*. Paris: Éditions du Seuil.
- Le Naour, J.-Y. & Valenti, C. (2003). *Histoire de l'avortement, XIXe – XXe siècle*. Paris: Éditions du Seuil.
- Mazur, A. G. & McBride, D. E. (2008). Women's movements, feminism and feminist movements. In: G. Goertz & A. G. Mazur (Eds.). *Politics, gender, and concepts. Theory and methodology*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 219-243.
- Morin, E. (1973). L'événement et l'avènement féminin. In: N. Benoît, E. Morin & B. Paillard (Eds.). *La femme majeure. Nouvelle féminité, nouveau féminisme*. Paris: Éditions du Seuil, p. 131-153.
- MFPF (1982) (Ed.). *D'une révolte à une lutte. 25 ans d'histoire du Planning familial*. Paris: Éditions Tierce.
- Pavard, B. (2010). *Contraception et avortement dans la société française (1956-1979)*. (PhD, Institut d'Études Politiques de Paris, France).
- Picq, F. (2011). *Libération des femmes, quarante ans de mouvement*. Brest: Éditions Dialogue.
- Remy, M. (1990). *De l'utopie à l'intégration. Histoire des mouvements de femmes*. Paris: Éditions L'Harmattan.
- Reynaud, E. (1981). *La Sainte virilité*. Paris: Syros.
- Ripa, Y. (2002). *Les femmes*. Paris: Le Cavalier bleu.
- Rucht, D. (2005). Movement allies, adversaries, and third parties. In: David A. Snow, Sarah A. Soule & Hanspeter Kriesi (Eds.). *The Blackwell Companion to Social Movements*. Oxford: Blackwell, p. 197-216.
- Tarrant, S. (2009). *Men and feminism*. Berkeley: Seal Press.
- Valensin, G. (1974). *Je suis un avorteur*. Paris: Filipacchi.
- Vellay, P. (1972). *Le vécu de l'avortement*. Paris: Éditions universitaires.
- Zélensky-Tristan, A. (2005). *Histoire de vivre. Mémoires d'une féministe*. Paris: Calmann-Lévy.